

Influències i confluències del discurs pedagògic de Teresa Mañé Miravent (1865-1939): la transnacionalització de les idees

Ginés Puente Pérez*

Resum

Teresa Mañé Miravent (Cubelles, 1865-Perpinyà, 1939) va veure en la pedagogia i l'educació un procés dinàmic i transformador capaç de trencar amb les barreres imposades per la societat i obrir camí així a l'emancipació personal i col·lectiva. Al llarg d'aquest article, a l'entreacte dels segles XIX i XX, es pretén observar i analitzar quina va ser la transcendència i transnacionalització de les seves idees, evidenciant com la mar es presenta com element clau en l'evolució i transformació ideològica, i en quelcom necessari per a entendre la seva trajectòria vital. Per fer-ho, se situarà com va arribar a convertir-se en un personatge cabdal i es presentarà la seva rellevància a través de les dues etapes de *La Revista Blanca* (1898-1905 i 1923-1939). Com directora d'aquesta publicació, va afavorir l'intercanvi editorial entre diversos indrets del món, sobretot del Mediterrani i de l'Atlàntic.

Paraules clau

Teresa Mañé Miravent, Soledad Gustavo, *La Revista Blanca*, pedagogia, anarquisme, laïcisme

Recepció original: 17 de febrer de 2024

Acceptació: 22 de març de 2024

Publicació: 30 de juny de 2024

Introducció

La relació de Teresa Mañé Miravent amb la mar va traspasar allò purament simbòlic per convertir-se en un element que la va acompanyar al llarg de la seva formació, en l'expansió del seu pensament pedagògic i en la seva lluita per la justícia social.

Nascuda a Cubelles, un petit poble costaner de Catalunya, el novembre de 1865, va experimentar des de ben jove la proximitat i la influència de la Mediterrània a la seva vida, creixent i formant-se a municipis amb una arrelada tradició marinera. A mesura que es traslladava d'una ciutat a una altra, incloent-hi Vilanova i la Geltrú, Reus, Londres, París, Madrid i, finalment, Barcelona, la seva connexió amb la mar es va mantenir constant. A més, en aquest context històric, és la mar qui protagonitza l'intercanvi d'idees que es mouen d'una banda a l'altra del Mediterrani i l'Atlàntic —espais territorials que ens ocupen (Puente, 2022a; Marín i Palomar, 2010).

En aquest article s'explorarà la relació que Teresa Mañé Miravent, coneguda amb el pseudònim de Soledad Gustavo, va tenir amb les transformacions pedagògiques de finals del segle XIX i primeres dècades del XX. Més concretament, s'analitzarà quines van ser les interrelacions de la premsa a nivell transnacional i com el vincle amb la mar —principal mitjà de comunicació— va estar sempre present durant el seu desenvolupament com a pedagoga i activista. S'examinarà com van viatjar els seus escrits i discursos i es presentarà, a través de l'anàlisi de *La Revista Blanca*, com va utilitzar aquest canal per transmetre

(*) Ginés Puente Pérez és professor associat i doctor per la Universitat de Barcelona. Aquest text s'ha realitzat en el marc del contracte Postdoctoral CIAPOS2022 que se situa dins del Grup d'Història Social Comparada de la Universitat Jaume I i del projecte de recerca «Historia transnacional del anarquismo: los anarquistas españoles y sus redes en América (1890-1940)» (UJI-221604.01/1). ORCID: 0000-0002-8518-0690. Adreça electrònica: ginespuenteperez@gmail.com.

el seu missatge i promoure un enfocament educatiu centrat en l'emancipació i la igualtat. En última instància, aquest estudi ens permetrà comprendre millor la importància de la relació entre la pedagogia, el context social i els elements simbòlics en la vida i el llegat de Teresa Mañé Miravent (Puente, 2022a).

Per dur a terme aquest tipus de recerca és precís desenvolupar una anàlisi crítica i contextualitzada a través de les fonts. D'una banda, s'ha analitzat la bibliografia especialitzada per tal de proporcionar una visió clara del context en què s'insereix. D'altra banda, pel que fa a les fonts primàries, a banda de la correspondència conservada, l'anàlisi del contingut de les publicacions periòdiques de l'època constitueix la base de la recerca. En el període analitzat, la premsa, particularment l'anomenada premsa social, va ser el principal instrument de transmissió de noves línies de pensament i, alhora, una plataforma de debat.

Les Primeres Connexions Intel·lectuals entre Vilanova i la Geltrú i Reus (1865-1891): El Congrés d'Amics de l'Ensenyança Laica i les Primeres Relacions Transnacionals

Durant els anys que Teresa Mañé Miravent va viure a Vilanova i la Geltrú (1865-1891) i Reus (1891-1897) es va convertir en una de les dones més reconegudes per la seva contribució al voltant de la pedagogia laica, l'anarquisme i l'emancipació de les dones. Poc temps després de la inauguració de les escoles de Vilanova i la Geltrú, Mañé, directora de l'escola de nenes, i Víctor Ferrer, director de la de nens, es van distanciar del pedagog Bartolomé Gabarró Borràs i, juntament amb grups maçons barcelonins i madrilenys, van impulsar la celebració a Barcelona del Congrés d'Amics de l'Ensenyança Laica, que va tenir lloc els dies 23 i 24 de setembre de 1888, coincidint amb l'Exposició Universal (Abelló i Puente, 2022; Puente, 2020, 2022a i 2022b). Els actes preparatoris van fer-se al local de la societat lliurepensadora *La Luz*, que comptava amb la col·laboració de destacats anarquistes (Abelló, 1987).

L'objectiu del Congrés d'Amics va ser el de crear una confederació espanyola d'escoles laiques, basada en els principis federatius i en el respecte a l'individu, i contraposar-se d'aquesta manera al control que exercia Gabarró. Aquest, per la seva banda, que havia organitzat el mes anterior el II Congrés Nacional Pedagògic (Nettlau, 1969; Palà, 2018), va reaccionar vessant dures crítiques cap al Congrés d'Amics i cap a l'organització que en va sorgir.

El Congrés d'Amics es va considerar tot un èxit; malgrat les incidències provocades pel Govern Civil, van adherir-se a l'acte setanta entitats i van assistir cinquanta-tres delegats representant grups laics i lliurepensadors, lògies maçòniques i entitats obreres diverses. Durant el congrés es va crear la Confederació Autònoma d'Amics de l'Ensenyança Laica. De la comissió encarregada de redactar els estatuts van participar, entre d'altres, Teresa Mañé, representant l'escola laica de nenes Vilanova i la Geltrú; el Dr. Huelves, representant una corporació espiritista; Josep Lluas, director de *La Tramontana* (Martí-Font, 2022) i Fernando Tarrida del Mármol, representant de *El Productor*. Tot plegat constitueix un clar exemple de la seva transversalitat. En qualsevol cas, l'entitat va tenir una vida efímera i no va poder contraposar-se com a organització a l'èxit de la Confederació

Espanyola de Bartolomé Gabarró. Aquest va persistir en les seves campanyes publicitàries fins que, a mitjan de l'última dècada del segle, va cessar en les seves activitats (Delgado i Vilanou, 1990).

En aquest context va ser en el que Mañé, que aleshores comptava amb uns vint-i-quatre anys, va iniciar la seva activitat política fora de l'àmbit vilanoví. Al març de 1889, va participar al Congrés de Lliurepensadors que va tenir lloc al Teatre del Retiro de Terrassa. En aquest acte va coincidir amb Anselmo Lorenzo, Odón de Buen del Cos, Pere Esteve –figura clau en el circuit nord-americà– i, entre d'altres, amb el cubà Fernando Tarrida del Mármol. El congrés va evidenciar que l'anticlericalisme s'articulava com un factor de cohesió entre diferents tendències, i instava a actuar contra «l'escòria humana coneguda pel nom de missions catòliques» (*La Tramontana*, 13-12-1889, p. 444)¹. També aquell mateix any, com a mestra laica, Mañé es va adherir al Meeting de la Pau, celebrat el 14 d'abril a Barcelona.

A banda d'aquestes primeres aparicions públiques i juntament amb la seva contribució a publicacions com *El Vendaval* de Vilanova i la Geltrú o a *Las Dominicales del Libre Pensamiento* de Madrid, la seva participació, el 10 de novembre de 1889, al Segon Certamen Socialista de Barcelona va acabar d'encendre la flama (Aisa, 2013). En aquest va ser premiada per l'obra *El Amor Libre*, un text on fonamentalment reflexionava sobre la importància de l'emancipació de les dones. Altres obres guardonades van ser els relats *El Siglo de Oro*, de M. Burgués, i *La procreación humana*, d'Anselmo Lorenzo. També es van presentar els treballs d'alguns dels representants més importants del panorama anarquista del moment. Entre d'altres, de Ricardo Mella: *La Anarquía o Breves apuntes sobre las pasiones humanas*, *La nueva utopía*, *El colectivismo* i *El Crimen de Chicago*; de Fernando Tarrida del Mármol: *La teoría revolucionaria*, *Harmonía pasional* i *La maquinaria es el porvenir*; de Teobaldo Nieva: *Las pasiones humanas* i *Capacidad revolucionaria de la clase obrera*; del ja esmentat Anselmo Lorenzo, a més de l'obra premiada, *La revolución es la paz*, *Capacidad revolucionaria del proletariado* i *Previsión de un juicio futuro*; i de Josep Lluïnas: *Del trabajo considerado como vínculo social o fuente de libertad* i *Bases científicas en que se fundamenta el colectivismo*. El llibre que va reunir tots els treballs guardonats va ser publicat per La Academia el 1890, del que es va fer una segona edició a la Imprenta Comunal La Tipográfica el 1903.

El certamen va ser organitzat pel grup Onze de Novembre al palau de Belles Arts en honor dels Màrtirs de Chicago i va suposar també un abans i un després en l'adhesió de Teresa Mañé a l'anarquisme. A partir d'aquell moment, es va posicionar durant un temps, en plena disputa entre anarquistes col·lectivistes i anarquistes comunistes, en «l'anarquisme sense adjectius», defensat per Tarrida i propagat, entre d'altres publicacions, per *El Productor*, on va començar a treballar el 1890 (Beltrán, 2010; Piqué, 1989)². De fet, va ser en aquest diari on, escrivint sobre la alliberació de les dones, es va situar per primera vegada com a anarquista. D'aquesta manera, es connectaven des d'un primer moment les dues lluites en el seu imaginari polític: les estrictament àcrates i les de clau de gènere. També, com a conseqüència del rotund èxit de la seva obra *El Amor Libre*, va acabar destacant internacionalment. De fet, aquest text es va reeditar a l'Uruguai, evidenciant la

(1) Veure també *El Progreso*, 27-04-1889, 51.

(2) En aquest període, principalment sota el pseudònim de Soledad Gustavo, va escriure també a publicacions com *La Tramontana* de Barcelona, *El Corsario* de La Corunya o *La Anarquía* de Madrid.

seva presència al costat dels anarquistes més reconeguts d'arreu. Tal com va explicar la seva filla Federica Montseny al documental «De toda la vida»:

Mi madre había tenido una actuación de militante anarquista. Escribía en toda la prensa libertaria de la época, sobre todo en *Las Dominicales del Libre Pensamiento*.

Había tomado parte en actos de propaganda con Fernando Tarrida del Mármol, con Anselmo Lorenzo, con Pedro Esteve y, cosa extraordinaria, en aquel tiempo, era una mujer que viajaba y que daba mítines en compañía de tres hombres. Imaginaos un poco lo que esto representa a finales del siglo pasado. (Berger i Mazer, 1986, min. 10:20)

La pròpia Teresa Mañé havia escrit que de jove havia estat un personatge reconegut no només en l'àmbit català i espanyol, sinó també a l'altra banda de l'Atlàntic: «Del año 86 al 96, toda la prensa de España y América de las ideas ha publicado artículos míos. Es decir, mi labor durante aquella época ha sido intensa» (Soledad Gustavo. «En mis setenta años». *La Revista Blanca*, 29-11-1935, 358). En tot cas, tot i que encara s'hauria d'aprofundir més, en la primera etapa productiva de la seva vida (1887-1909), havia publicat en diaris d'Argentina, d'Uruguai i dels Estats Units, fent viatjar els seus textos cap a l'altra banda de l'oceà.

Taula 1. Relació de publicacions en les que va escriure Teresa Mañé en l'àmbit americà

<i>Nom de la revista</i>	<i>Ciutats</i>	<i>Recompte d'articles</i>
<i>Almanaque de la Question Sociale</i> <i>Ciencia Social</i>		
<i>Ideas y Figuras</i>	Buenos Aires	8
<i>La Question Sociale</i> <i>La Voz de la Mujer</i>		
<i>Biblioteca de El Obrero</i>		
<i>Tribuna Libertaria</i>	Montevideo	2
<i>Despertar</i>	Nova York	1

Font: Elaboració pròpia

Sens dubte, una de les contribucions més significatives va ser a la publicació argentina *La Voz de Mujer*. El periòdic, del que només es conserven vuit números, va començar a aparèixer el gener de 1896 i va ser escrit i dirigit únicament per dones anarquistes. A l'article amb el que es va donar a conèixer historiogràficament aquesta publicació, Maxime Molineux va analitzar el sorgiment d'una corrent feminista en el moviment anarquista europeu que hauria tingut un impacte directe en l'àmbit argentí, evidenciant d'aquesta manera les xarxes excel·lents entre ambdós continents (Molineux, 1997). Les màximes representants van ser Teresa Mañé, Teresa Claramunt, Voltarine de Cleyre o Emma Goldman, les quals van tenir una presència destacada en la premsa obrera. També la correspondència de *La Voz de la Mujer* evidencia la vinculació amb dones tan conegudes com Louise Michel, de la que Mañé va ser traductora (Marín, 2014; Migueláñez, 2021b) o com Rosario de Acuña (Fernández, 2017)³.

(3) Veure també: *La Voz de la Mujer*, 15-05-1896, 5. Per aprofundir en la correspondència relativa a les xarxes transnacionals veure també el suplement de *La Revista Blanca* anomenat *Tierra y Libertad* (1902-1904).

L'altra gran publicació rellevant a la que va participar va ser *La Questione Sociale*, que, publicada també a Buenos Aires, es va fer en italià i espanyol. El principal referent d'aquesta va ser l'anarco-comunista Fortunato Serantoni, qui va viure a l'Argentina entre 1892 i 1902. Els redactors, conscients de la importància d'assolir l'emancipació de les dones i d'accedir a l'educació, van cridar-les a participar no només com a lectores, sinó també com a col·laboradores:

Y vosotras, oh mujeres ¿No queréis contribuir al adelanto de nuestra obra? También de vosotras aceptaremos gustosos cuanto hagáis en pro de nuestro ideal. La Anarquía defiende la causa de todos los oprimidos y por esto y de un modo especial defiende vuestra causa, oh mujeres, doblemente oprimidas por la sociedad presente. («Propaganda anarquista entre las mujeres». *La Questione Sociale*, 1895. Citat per Fernández, 2010, p. 72)

Aquesta publicació argentina també reconeixia com un element distintiu la col·laboració de Teresa Mañé que aleshores regentava una escola laica de nens i nenes situada al Carrer de la Presó de Reus (Aisa, 2013; Fuentes-Codera, 2015; Puente, 2020 i 2022a)⁴:

De ahora en adelante la sección castellana de *La Questione Sociale* habrá por colaboradores los principales escritores anarquistas de España, entre ellos los compañeros Juan Montseny, José Prat, Ricardo Mella, Anselmo Lorenzo, y nuestras valientes compañeras Soledad Gustavo, de Reus, y Teresa Claramunt, de Barcelona. (*La Questione Sociale*, 15-12-1894, 6)

En qualsevol cas, va ser aleshores quan va emergir i consolidar-se com una figura influent i polifacètica en els moviments laïcistes i anarquistes. És a dir, durant els anys que va passar a Vilanova i la Geltrú (1865-1891) i Reus (1891-1897), va cimentar el seu llegat com una destacada pedagoga laica i defensora de la igualtat.

La Revista Blanca: la formació del projecte editorial i les primeres interconnexions transnacionals (1898-1905)

Nosotros entendemos que se ha de enseñar con el periódico, con el libro, con el drama y con todas las obras que interesen al corazón del pueblo y a sus ideas.
Redacció de La Revista Blanca, juliol-1898, 1-2

La premsa es va convertir en el mitjà de propaganda i de difusió cultural (Sueiro, 2014). Tant és així que entre 1874 i 1936 s'han arribat a comptabilitzar a l'Estat espanyol fins a nou-cents títols de publicacions anarquistes (Litvak, 2001; Madrid, 1987). Aquestes publicacions, que en moltes ocasions van substituir als llibres, no van significar un obstacle pel gran nombre de persones analfabetes que encara hi havia a l'Estat espanyol. Els diaris acostumaven a llegir-se en veu alta a les feines, als ateneus i als centres de lectura que havien començat a funcionar a mitjans de segle (Arnabat i Ferré, 2015; Prado, 2011).

Entre 1887 i 1938, dates del primer i l'últim article publicat per Teresa Mañé, s'han localitzat un total de 688 treballs⁵. Tot i que va existir una certa regularitat, cal assenyalar que la seva transcendència política i pedagògica s'ha d'entendre de manera paral·lela a l'èxit que va acabar assolint *La Revista Blanca* en les dues etapes. Tant és així que, tot i que ella ja havia publicat textos fonamentals per entendre el seu pensament polític y pedagògic en altres moltes publicacions, entre juliol de 1898 i juliol de 1905, data d'inici i cloenda de *La Revista Blanca* en la seva primera etapa, va presentar 239 articles, a raó de

(4) Aleshores Teresa Mañé vivia a Reus juntament amb Joan Montseny, la seva germana Carme Mañé i la filla d'aquesta Elisa Morros.

(5) No s'han comptabilitzat els textos publicats més d'un cop.

gairebé tres al mes. Durant la segona etapa, és a dir, entre 1923 i 1936, va publicar un total de 259 articles. En total, entre els articles presentats a la capçalera principal i els publicats a les revistes associades a l'editorial, s'han comptabilitzat 555 publicacions, és a dir, el 80,7% de les 688 localitzades al llarg de la seva trajectòria. És per aquest motiu que parlar d'ella i de la transnacionalització del seu discurs implica aturar-se a observar què va significar el projecte de *La Revista Blanca* (Puente, 2022b).

En aquest context, *La Revista Blanca*, inaugurada l'1 de juliol de 1898 a Madrid, va esdevenir una de les publicacions àcrates més importants d'aquests darrers anys del segle XIX i primers anys del XX, almenys fins la seva clausura en aquesta primera etapa el 15 de juliol de 1905 (Álvarez-Junco, 1991). Mañé va esdevenir la directora, gràcies a la col·laboració de la seva germana Carme Mañé, que vivia a la casa de la parella Mañé-Montseny juntament amb la seva filla Elisa Morros Mañé. Aquesta era vídua de Federico Morros, motiu pel qual va poder tramitar la documentació administrativa sense el consentiment de cap home. Per contra, Teresa hauria d'haver rebut el permís conjugal (tot i no haver-se casat mai ni religiosament ni civilment) de Joan Montseny, que es trobava il·legalment a Madrid, doncs encara regia sobre ell la pena de desterrament com a conseqüència del Procés de Montjuïc (1896-1897) (Puente, 2022a; 2022b).

La revista, que en un primer moment havia de titular-se *Evolución Intelectual*, va acabar duent el nom de la seva homònima francesa *La Revue Blanche*. Aquesta, que s'havia presentat al públic amb una portada de Tolouse-Lautrec, havia realitzat una campanya intensa per condemnar el Procés de Montjuïc, motiu de l'elecció del títol. *La Revista Blanca* va tenir diferents objectius: continuar denunciant les arbitrietats comeses a Montjuïc i que Montseny havia començat a *El Progreso* d'Alejandro Lerroux, assenyalar les injustícies socials d'arreu i, principalment, promoure una base cultural que servís per transmetre i facilitar el coneixement tant entre els homes i dones il·lustrats com entre el poble analfabet (E.R.A. 80, 1977, p. 23). Entre d'altres personatges, principalment homes, la publicació va rebre el suport d'importants pedagogs com: Manuel Bartolomé Cossío, Francesc Ferrer i Guàrdia, Francisco Giner de los Ríos, Urbano González Serrano, Ricardo Mella, José Nakens o Anselmo Lorenzo. També d'altres intel·lectuals que esdevingueren peces clau en el panorama polític nacional i internacional com: Eusebio Blasco, Julio Burrell, Jaume Brossa, Alfredo Calderón, Pedro Dorado, José Esquerdo, Francisco Salazar, José Francos, Ricardo Fuente, Pompeyo Gener, Joan Giné i Partagàs, Louise Michel, Adolfo Luna, José Martínez Ruiz, més conegut com *Azorín*, Miguel de Unamuno o Francesc Pi i Margall.

La revista, que va aparèixer com a publicació bimensual de sociologia, ciències i arts, va tenir clara en tot moment la importància de la pedagogia, tal i com es pot observar en la capçalera de la publicació, on apareixien, a banda dels col·laboradors, dos infants llegint a l'escola:

Figura 1. Capçalera de la publicació.

Font: La revista Blanca

En qualsevol cas, *La Revista Blanca* no va ser únicament una revista (del Valle-Inclán, 2008; Álvarez-Junco, 1991). Aviat el projecte es va transformar en una editorial i va encetar, a banda d'altres capçaleres paral·leles com *Tierra y Libertad*, una producció pròpia de venda, edició i distribució de llibres que també tenien com objectiu la difusió de les idees llibertàries. Entre d'altres, cal assenyalar *La conquista del pan* de Piotr Kropotkin el 1899. Aquest llibre va tenir un èxit absolut. Va ser reeditat diverses vegades l'any 1900 i, posteriorment, editorials com Maucci, Presa i Atlante van arribar a vendre uns cinquanta mil exemplars entre Espanya i Amèrica (Migueláñez, 2021a; Maíz, 2021)⁶. També van editar almenys una obra de teatre de Gerhart Hauptmann, *Los Tejedores*, escrita el 1892; d'Octave Mirbeau es va publicar *Huelga de electores*; de Fermín Salvochea, qui acabaria treballant el 1899 a l'editorial, *La contribución de sangre*; d'Anselmo Lorenzo, *El trabajador y la huelga revolucionaria*, *Las olimpiadas de la paz* i *El trabajo de mujeres y niños*, aquests dos últims reunits en un mateix volum i en companyia de *El 1º de Mayo, fiesta de paz*; de Matías Gómez l'obra *Concurso de El Liberal* (una sèrie de textos que havien estat enviats al certamen organitzat pel periòdic madrileny *El Liberal* el 1900); de Teresa Mañé es va publicar *La sociedad futura* i *La religión y la cuestión social* i, entre d'altres, de Mijaíl Bakunin, *Dios y Estado* i, d'Errico Malatesta, *Entre Campesinos* (del Valle-Inclán, 2008).

A mitjan de 1902, la Biblioteca de *La Revista Blanca* havia aconseguit publicar quaranta-dos llibres i l'editorial distribuïa títols a altres revistes i periòdics espanyols, portuguesos, anglesos, francesos, suïssos, italians, belgues o latinoamericans. De fet, l'interès per les obres dels intel·lectuals europeus es va manifestar en la sol·licitud de llibres per part dels lectors i lectores. Durant els primers mesos, van arribar demandes de llibres com

(6) D'aquest mateix autor van destacar altres obres com *Palabras de un rebelde*, *Las prisiones*, *El apoyo mutuo*, etc.

El hombre nuevo de Charles Malato o *El dolor universal* de Sébastien Faure, premiat en el certamen socialista de Buenos Aires i reeditat temps després per F. Sempere de València.

Aquestes tasques van estar supervisades en tot moment per Teresa Mañé, qui a banda de ser una persona molt metòdica, era traductora del francès a l'espanyol, idioma que havia après durant la seva etapa com a mestra a Vilanova i la Geltrú. Tant és així que, sense voler aprofundir en aquest tema, al llarg de la seva trajectòria vital, i a banda de les traduccions realitzades a *La Revista Blanca*, va treballar per a editorials com l'Escola Moderna, Casa Editorial Maucci o Sempere y Compañía. Entre altres obres, va traduir de George Sorel, *El porvenir de los sindicatos obreros*; de Maurice Donnay, *Las ruinas del mundo antiguo: concepción maternalista de la historia*; de Lucien Descaves, el drama *La Luz: Drama en cinco actos*; de del Prásada, *Una Leyenda India* o, d'Henry Mürger, *La novela de todas las mujeres*.

Si bé els llibres publicats o distribuïts per la Biblioteca de La Revista Blanca van tenir un reconegut impacte mundial, com a publicació periòdica també es pot constatar aquest grau de transnacionalització. En aquest aspecte, la majoria d'aquestes revistes van introduir, a la darrera plana, un apartat que informava de les seves connexions amb altres capçaleres. Gràcies a aquesta informació, han pogut corroborar-se els constants intercanvis amb altres revistes i periòdics anarquistes d'Argentina, Brasil, Cuba, Estats Units, Uruguai o Xile. Però també d'altres molts països del continent europeu com Alemanya, Bèlgica, França, Gran Bretanya, Holanda, Itàlia, Portugal o República Txeca. Cal destacar publicacions com *El Porvenir del Obrero* (Maó), *Espartaco* (Barcelona), *Germinal* (La Corunya), *L'Aube Meridionale* (Montpeller), *Ciencia Social* (Buenos Aires), *La Protesta* (Buenos Aires), *L'Humanité Nouvelle* (Buenos Aires) o *Tierra y Libertad* (Buenos Aires).

A més de les múltiples i constants referències a la premsa internacional o del gran nombre de traduccions, sèries realitzades per Mañé, com «Revista de Revistas»⁷ o «Libros, revistas, folletos y periódicos»⁸, permeten igualment observar el constant flux d'idees que van viatjar d'un cantó a l'altre i que ella va assolir i incorporar d'una o d'altra manera al seu discurs. Atenent als països dels que es van publicar ressenyes de revistes (143), llibres (45), fulletons (29), quaderns (2) i opuscles (1) apareguts en ambdues sèries, es pot atestar també aquesta dimensió.

(7) Aquesta sèrie va comptar amb set números i va ser publicada entre el 15 de desembre de 1898 i l'1 de juliol de 1899.

(8) D'aquesta sèrie es van publicar 10 números, alguns d'ells apareixen sense signar, altres amb el seu altre pseudònim (La Dama Gris), i d'altres publicats juntament amb Rosendo del Pinar. El primer número va aparèixer el 15 de desembre de 1904 i l'últim el 1 de maig de 1905.

Figura 2. Països de les ressenyes de revistes i llibres aparegudes a les sèries «Revista de Revistas» o «Libros, revistas, folletos y periódicos».

N.	Estats	Recompte	N.	Estats	Recompte
1.	Alemanya	1	12.	Itàlia	13
2.	Argentina	26	13.	Mèxic	1
3.	Bèlgica	1	14.	Perú	2
4.	Brasil	3	15.	Portugal	7
5.	Cuba	2	16.	Puerto Rico	2
6.	EUA	7	17.	Regne Unit	3
7.	El Salvador	2	18.	República Txeca	2
8.	Espanya	99	19.	Suïssa	2
9.	França	28	20.	Uruguai	6
10.	Holanda	2	21.	Xile	10
11.	Hongria	1		Total	220

Font: Elaboració pròpia

En total, les 220 ressenyes realitzades fan referència a un total de 21 països. D'aquests, el 45% són publicacions espanyoles. Gairebé el 13% són franceses, molt a prop del 12% de les argentines. També és important l'idioma d'algunes d'aquestes publicacions. Tot i que el 67% (147) eren publicacions en espanyol, gairebé el 14% (30) van ser en francès i el 8% (17) en italià; també n'hi ha algunes escrites en portuguès (9), anglès (6), alemany i català (3, respectivament), txec, hebreu i neerlandès (amb una).

Aquestes dades evidencien que la interconnexió de les idees principalment va estar estretament relacionada, d'una banda, amb la facilitat idiomàtica (espanyol, francès o, fins i tot, anglès) i, de l'altra, amb una xarxa de mobilitat ideològica establerta principalment en l'àmbit mediterrani i al con sud d'Amèrica (Argentina, Xile i l'Uruguai). Una connexió que s'estableix de manera efectiva i certament ràpida malgrat els riscos que suposaven les xarxes de comunicació, en general, i la mar, en particular. Precisament això va ser apuntat per la professora Susanna Sueiro, qui va destacar les relacions que es van establir entre els diferents moviments anarquistes europeus i americans, així com la transcendència d'alguns anarquistes amb consciència transnacional: «aprendían idiomas, se relacionaban con camaradas de muy diversas partes del mundo, cooperaban, tendían puentes y en ocasiones llegaban a acuerdos prácticos de acción» (Sueiro Seoane, 2014, p. 260).

En la seva primera etapa, *La Revista Blanca* va arribar a publicar-se fins al juliol de 1905. La seva clausura va estar condicionada principalment per tres motius: per una banda, pels problemes econòmics ocasionats pel suplement *Tierra y Libertad* (del Valle-Inclán, 2008), per altra, per la persecució policial i judicial cap a la família, i, per últim, pel naixement de Federica Montseny el 12 de febrer d'aquell mateix any. Aleshores, Teresa Mañé, que havia patit la mort d'una filla petita i havia sofert diversos avortaments, va decidir, en una mena d'experiment pedagògic, no portar mai a l'escola a la seva filla que «va esdevenir una espècie de Robinson –l'únic llibre que segons Rousseau havia de llegir Emili– enmig de

la jungla de la civilització moderna i industrial que, adés i ara, practica l'explotació de l'home pel mateix home» (Vilanou, 2020, p. 36)⁹.

La relació de Federica Montseny amb els seus anys d'aprenentatge, que alguns han volgut atribuir al seu pare, va ser gairebé assumida per Teresa Mañé, que posseïa un ideari pedagògic que havia construït al llarg de la seva experiència professional com a mestra, intel·lectual i divulgadora: «Mi madre se propuso poner en práctica en mi educación, los métodos pedagógicos afirmados en el curso de su experiencia educativa, así como sus ideas personales sobre los momentos más idóneos para comenzar a enseñar las primeras letras» (Montseny, 1987, p. 17). També això és assenyalat per Joan Montseny, per qui Mañé era una dona conscienciada absolutament de la importància de l'educació de la seva filla. Diu a les seves memòries: «Digo particularmente su madre en lo tocante a la educación, porque era ella la que más estaba junto a la niña en casa, y además porque la pequeña me temía; temía mi crítica y mi costumbre de corregir» (Abelló i Puente, 2020, p. 494).

La Revista Blanca: la segona etapa del projecte editorial (1923-1939)

Després de divuit anys clausurada i de cert silenci discursiu –principalment de Teresa Mañé–, es va tornar a publicar *La Revista Blanca* el juny de 1923¹⁰. Situats a Barcelona –on van intentar obrir una acadèmia sense massa fortuna– la figura de Federica va esdevenir clau. La jove comptava amb 18 anys i va insistir als seus pares per reprendre el projecte (Tavera, 2005). Poc abans, ja havia publicat la seva primera novel·la: *Horas trágicas*.

La Revista Blanca, de la mateixa manera que havia realitzat en la primera etapa, va construir tot un projecte editorial a banda de la pròpia revista (Rodríguez-Madrado, 2019 i 2020). Aleshores, van publicar *El Suplemento de La Revista Blanca*, *El Luchador* i, a nivell més divulgatiu, *La Novela Ideal* i *La Novela Libre*. *La Novela Ideal*, que autors com Antonio Prado (2011) han classificat com novel·la rosa, es va presentar de manera setmanal i es va editar amb la intenció de difondre a nivell nacional i internacional els principis ideològics de l'anarquisme entre els més joves i el gran públic i, d'aquesta manera, fer una tasca de divulgació històrica sense massa pretensions intel·lectuals. En aquesta sèrie de breus novel·les, que van crear personatges prototípics semblants als de l'anarco-individualista noruec Ibsen, es van tractar temes com l'anticatolicisme, l'amor lliure, el suport mutu, l'amor a la natura, les presons, l'explotació dels obrers o l'alliberament sexual (Siguán, 1981; Aisa,

(9) Teresa Mañé no només va exercir com a mestra de Federica. Per exemple, el ferroviari Isidro Anguera va demanar-li fer de mestra particular de la seva filla Maria Anguera Batet —que anys després pren el nom de Maria Batet. Al principi només hi anava pels matins però, poc a poc, va anar convertint aquella casa i aquella família en la seva. Federica Montseny, que va veure a Maria com una germana, recordava en les seves memòries la relació de Maria amb la seva mare: «María, que tenía un carácter tímido y sensible, prefería recitármelos a mí [els textos que els hi feia llegir Teresa Mañé], porque no podía soportar, sin lágrimas, la más mínima reprimenda de mi madre. Esta, por su parte, acostumbraba a hablar con un tono severo, debido probablemente a su formación de profesora.» (Montseny, 1987, p. 47).

(10) Cal recordar que, poc més de tres mesos després de la reobertura, el 13 de setembre de 1923, Miguel Primo de Rivera, Capità General de Catalunya, va ser el protagonista del cop d'estat que va acabar, entre d'altres qüestions, amb la llibertat de premsa. No obstant això, *La Revista Blanca* no va ser tancada. Sembla que, en un context de forta repressió cap al moviment obrer, el poder polític es va mostrar tolerant amb l'anarquisme més filosòfic i l'activisme més cultural.

2020). El primer volum, *Mi amigo Julio*, obra d'Adrián del Valle (personatge que, juntament amb Pere Esteve, va esdevenir una figura clau de l'anarquisme als Estats Units i Cuba), va veure la llum el gener de 1925 (Sánchez-Cobos, 2013). La col·lecció es va mantenir fins al 5 de gener de 1938¹¹. Després de l'experiència, el 1929, es va editar *La Novela Libre*. Aquesta darrera, publicada de manera mensual, també va ser un tipus de novel·la social, d'unes 64 pàgines, que va respondre també a un intent de divulgació llibertària.

Així doncs, el projecte editorial a aquesta segona etapa va intentar ampliar el seu radi d'influència, independentment de la classe social o del nivell d'estudis. La pròpia Federica Montseny (1987), que el 1935 va passar a ser la directora, reconeixia que aquesta va ser molt llegida a tota Catalunya per gent d'idees avançades, sense ser anarquistes declarats. *La Revista Blanca* va ser enviada a nombrosos subscriptors situats per tot arreu (Pradas, 2011). D'aquesta manera, la xarxa de corresponsals literaris, artístics i científics, va ser clau en l'èxit de la publicació (Corti, 1987, p. 106), doncs va comportar que les publicacions en aquest període continuessin viatjant, tant per via terrestre com per via marítima, fins a ciutats com Berlín, Bucarest, Buenos Aires, París, Roma, Sofia o Viena. La tasca d'aquests corresponsals, on podem trobar a dones com Carme Mañé¹², no només va ser la de distribuir les publicacions, també van enviar cròniques i van mantenir correspondència i intercanvis amb diferents revistes i periòdics (Pradas, 2011).

Com han assenyalat historiadores com Maria Amàlia Pradas (2011), malgrat que en aquesta segona etapa van desaparèixer autors internacionalment reconeguts com Lev Tolstoi, Piotr Kropotkin, Élisée Reclus, Émile Zola o el Conde de Mirabeau, la revista va continuar mantenint –i fins i tot ampliant– la correspondència amb diaris com *El Despertar Marítimo* (Vigo), *El Hombre* (Montevideo), *El Libertario* (Buenos Aires), *La Batalla Popular* (Xina), *L'Endehors* (Orleans, França), *La Liberigo* (Tòquio) o *Tierra y Hispania* (Nova York).

En aquest aspecte, els intercanvis amb Amèrica Llatina van ser constants, igual que amb diferents grups i autors francesos. De tots aquests, cal ressenyar l'estreta relació amb *La Protesta*, òrgan vinculat a la Federación Obrera Regional Argentina (FORA) que, igual que *La Revista Blanca*, gestionava una empresa editorial. *La Protesta* es va veure incentivada per la presència de Diego Abad de Santillán que, actuant com a representant de la FORA a Berlín, també era el director de l'editorial (Migueláñez, 2013). Sens dubte, la família Mañé-Montseny, tant en la primera com en la segona etapa de *La Revista Blanca*, va veure en l'anarquisme argentí i el seu projecte literari cultural un exemple a seguir. I, si bé és cert que van ser projectes molt diferents, tots dos van esdevenir projectes significatius dins de la història de l'anarquisme (Rodríguez-Madrado, 2019).

Aquesta relació amb els grups anarquistes d'Argentina, o d'altres països d'Amèrica Llatina, també es pot observar realitzant una anàlisi de la seva correspondència (Puente, 2019). A banda dels aspectes més personals, es poden establir tres motius en l'arribada d'aquestes emissives: el primer, per demanar exemplars de les edicions de *La Revista Blanca*; el segon, per solucionar qüestions econòmiques i, l'últim, per denunciar situacions que s'estaven vivint a altres indrets del món.

(11) Tot i ser una de les que va durar més temps, no s'ha localitzat cap obra de Teresa Mañé.

(12) La presència de Carme Mañé Miravent va esdevenir clau en la distribució de les publicacions de l'editorial fins la seva mort el 1927 a Barcelona.

Tenint present aquestes consideracions i continuant amb l'espai argentí, Manuel Martínez, membre dels Amigos de la República espanyola de Buenos Aires, es va posar en contacte —aquesta vegada dirigint-se a Joan Montseny— per sol·licitar l'enviament de propaganda i d'algunes de les edicions publicades per l'editorial¹³. Això mateix va fer l'Agrupación Negra de l'Uruguai, grup de l'Agrupación Anarquista Internacional, que va proposar establir un vincle per projectar possibles reunions públiques de caràcter cultural i polític¹⁴. O des de l'Equador, on José de la Cuadra va escriure per demanar el suport de l'editorial en la campanya antibèlica en el context del conflicte entre Perú i Colòmbia¹⁵.

Igualment, des de Cuba es van establir relacions estables. Per exemple, M. C. Lorenzo, des de l'Havana, va escriure per assenyalar públicament les atrocitats que el president Gerardo Machado (1923-1933) estava realitzant contra els llibertaris cubans¹⁶. També, el 8 de gener de 1937, en plena Guerra Civil espanyola (1936-1939), es van adreçar a Teresa Mañé amb l'objectiu de liquidar alguns dels deutes que s'havien adquirit després de la compra de llibres, Almanacs de *La Revista Blanca*, *Novelas Ideales* i *Novelas Libres*¹⁷. O, una altra de J. Napoli, de l'1 de novembre de 1937, va assenyalar alguns dels títols que es van enviar a la capital cubana: *La reacción y la revolución* de Pi i Margall, *El aventurero del amor* de Han Ryner, *Jesús es un mito* de George Brandés, *Náufragos* d'Adrián del Valle, *La Victoria* i *El hijo de Clara* de Federica Montseny, *Cantiga de montaña* d'Elías García i, finalment, *Sembrando Flores*, *Flor deshojada* i *Mi don Quijote* de Joan Montseny. Aquests llibres, que es van sol·licitar en paquets de vint exemplars per títol, es van fer servir, juntament amb tota mena de propaganda, per dotar de contingut ideològic l'Ateneu Socialista i el Centre Federalista Espanyol de la ciutat¹⁸. S'evidenciava així els estrets llaços que, com ha apunta la professora Amparo Sánchez-Cobos (2013), hi va haver entre Cuba i Espanya en aquestes primeres dècades del segle xx.

Per acabar, cal reconèixer que la petjada de Teresa Mañé Miravent és fonamental per entendre la construcció del pensament laïcista, racionalista i llibertari a l'Estat espanyol, així com per aprofundir en les relacions transnacionals de l'anarquisme dels darrers anys del segle XIX i primeres dècades del XX. Tant fou així que, quatre dies després de la seva mort a Perpinyà, el 5 de febrer de 1939, el diari francès *Libertaire* es feia ressò de la notícia. L'article, va ser reproduït molt poc temps després a les pàgines del diari argentí *Acción Libertaria*, mostrant d'aquesta manera tant la importància assolida per la mestra anarquista com el traspàs continu d'informació de banda a banda de l'Atlàntic¹⁹.

La tierra se convertiría pronto en un delicioso paraíso donde seríamos dichosos todos, donde acabarían las fatigas y dolores de los necesitados, donde los hombres serían verdaderamente hermanos, donde los pueblos, fraternizados y en universal concierto, marcharían hacia la meta del ideal impávidos, serenos, majestuosos, cual las olas en el flujo y reflujo de un Océano eterno.

¡Ah, qué bello y santo era mi ideal! (Soledad Gustavo, «Mi bello ideal». *Tierra y Libertad*, 25-12-1903, 360).

(13) Arxiu Nacional de Catalunya (ANC). 1-886-T-2767.

(14) Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH). Ps Barcelona 831.

(15) Ibidem.

(16) Ibidem.

(17) ANC. 1-886-T-2767.

(18) Ibidem

(19) *Acción Libertaria*, 03-1939, 34.

Referències

- Abelló, T. (1987) *Les relacions internacionals de l'anarquisme català (1881-1894)*. Barcelona, Edicions 62.
- Abelló, T. i Puente, G. (Eds.) (2020) *Federico Urales: Mi Vida*. Barcelona i Tarragona, Ediciones UB i Publicacions URV.
- Abelló, T. i Puente, G. (2022) «La Escuela Laica y el Librepensamiento. La Controversia en torno a la Apertura de Escuelas Laicas en Vilanova i la Geltrú (1887-1889)». *Social and Education History*, núm. 11(1), p. 29-54.
- Acción Libertaria*, 03-1939, 34.
- Aisa, F. (2013) «Els certàmens socialistes: Reus (1885)-Barcelona (1889)». *La Corbella*, (1), p. 19-62.
- Aisa, F. (2020) «Federica Montseny, novel·lista i escriptora», a Vergés, J. i Pérez, M (eds.), *Federica Montseny més enllà del mite*. Girona, Documenta universitària, p. 13-32.
- Álvarez-Junco, J. (1991) *La ideología política del anarquismo español (1868-1910)*. Madrid, Siglo XXI.
- Arnabat, R. i Ferré, X. (2015) *Ateneus. Cultura i llibertat: Associacionisme a la Catalunya contemporània*. Barcelona, Federació d'Ateneus de Catalunya.
- Beltrán, J. (2010) *La ideología política del anarquismo a través de El Productor (1887-1893)*. Barcelona, Aldarull.
- Berger, L. i Mazer, C. (dir.) (1986) *De toda la vida*. Documental.
- Corti, A. (1987) «La Revista Blanca (1923-1936)». *Estudios de Historia Social*, núm. 40-41, p. 103-264.
- del Valle-Inclán, J. (2008) *Biografía de la Revista Blanca (1898-1905)*. Barcelona, Editorial Sintra.
- Delgado, B. i Vilanou, C. (1990) «Masonería y educación en la Cataluña contemporánea». *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, núm. 9, p. 153-182.
- E.R.A. 80 (1977) *Els Anarquistes, educadors del poble: La Revista Blanca (1898-1905)*. Barcelona, Curial edicions catalanes.
- Fernández Cordero, L. (2017) *Amor y anarquismo: experiencias pioneras que pensaron y ejercieron la libertad sexual*. Buenos Aires, Siglo XXI.
- Fernández-Cordero, L. (2010) «Queremos emanciparos: anarquismo y mujer en Buenos Aires de fines del XIX». *Izquierdas*, núm. 3(6), p. 72-91.
- Fuentes-Codera, M. (2015) «Teresa Mañé i Miravent (1865-1939): el pensament educatiu anarquista i l'escola laica», a Soler Mata, J. (Coord.) *Vint mestres i pedagogues catalanes del segle XX*. Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat, p. 57-72.
- La Question Sociale*, 15-12-1894, 6.
- La Tramontana*, 13-12-1889, 444.
- La Voz de la Mujer*, 15-05-1896, 5.
- Litvak, L. (2001) *Musa Libertaria*. Madrid, Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo.
- Madrid, F. (1987) «La prensa obrera como Fuente histórica», a Termes, J. *Prensa obrera en Madrid 1855-1936*. Madrid, Revista Alfoz i Comunidad de Madrid, p. 57-72.

- Maíz, J. (Coord.) (2021) *Kropotkin. Cien años después*. Madrid, Fundación Anselmo Lorenzo.
- Marín, D. i Palomar, S. (2010) *Els Montseny Mañé: un laboratori de les idees*. Reus, Carrutxa.
- Marín, D. (2014) «Prólogo», a Michel, L. *Comuna de París: Historia y recuerdos*. Madrid, La Malatesta Editorial, p. 7-16.
- Martí-Font, J. (2022) *Josep Lluas, La Tramontana i l'anarquia en català*. Tarragona, Publicacions URV.
- Migueláñez, M. (2013) «Diego Abad de Santillán (1897-1983): los viajes doctrinarios de un anarquista transnacional», a Pérez Ledesma, M. (ed.) *Trayectorias trasatlánticas (Siglo xx): personajes y redes entre España y América*. Madrid, Polifemo, p. 163-198.
- Migueláñez, M. (2021a) «Piotr Kropotkin y la edición ácrata en América Latina», a Maíz, J. (Coord.) *Kropotkin. Cien años después*. Madrid, Fundación Anselmo Lorenzo, p. 283-320.
- Migueláñez, M. (2021b) «El mundo nuevo imaginado por Louise Michel. Literatura, labor editorial y utopía anarquista». *Rubrica contemporánea*, núm. 10(20), p. 21-41.
- Molineux, M. (1997) «Presentación», a *La Voz de la Mujer*. Quilmes, Universidad Nacional de Quilmes, p. 135-157.
- Montseny, F. (1987) *Mis primeros cuarenta años*. Barcelona, Plaza & Janés.
- Nettlau, M. (1969) *La Première Internationale en Espagne (1868-1888)*. Dordrecht, Riedel Publishing Company.
- Palà, A. (2018) *Viure l'anticlericalisme. Una historia cultural del lliure pensament català (1868-1923)*. Catarroja, Editorial Afers.
- Piqué, J. (1989) *Anarco-col·lectivisme i anarco-comunisme. L'oposició de dues postures en el moviment anarquista català (1881-1891)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pradas, M. A. (2011) *La Revista Blanca: origen, auge i decadència d'una publicació filollibertària barcelonina (1923-1936)*. Barcelona, Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- Prado, A. (2011) *Matrimonio, Familia y Estado. Escritoras anarco-feministas en La Revista Blanca (1898-1936)*. Madrid, Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo.
- Puente, G. (2019) «Correspondencia entre Rejas. La Defensa de la Libertad por Teresa Mañé Miravent», *Triangle*, núm. 17, p. 71-90.
- Puente, G. (2020) «El Reus llibertari de finals del segle XIX: Teresa Mañé Miravent, Joan Montseny Carret i la biblioteca de la presó», a Fàbregas, J. i Vidal, J. (Coord.) *Història, societat i activitat al Camp de Tarragona a l'Edat Moderna i Contemporània: Jornades d'història*. Reus, Centre de Lectura de Reus, p. 153-180.
- Puente, G. (2022a) *Teresa Mañé Miravent (1865-1939): La intel·lectual anarquista*. Barcelona i Catarroja, Càtedra Josep Termes i Editorial Afers.
- Puente, G. (2022b) *De Soledad Gustavo a Teresa Mañé Miravent: los orígenes del anarco-feminismo en España (1865-1939)*. Tesis Doctoral, Universitat de Barcelona.
- Rodríguez-Madrado, J. D. (2019) *Federico Urales y La Revista Blanca en el circuito anarquista transnacional*. Madrid, Universidad Autónoma de Madrid (Treball Final de Màster).
- Rodríguez-Madrado, J. D. (2020) «Federico Urales: anarquista transnacional», a Abelló, T. i Puente, G. (Eds.), *Federico Urales: Mi vida*. Barcelona i Tarragona, Edicions UB i Publicacions URV, p. 59-71.

- Sánchez-Cobos, A. (2013) «Estrechando lazos. Cuba y España en las redes anarquistas internacionales (1900-1925)». *Alcores: revista de historia contemporánea*, núm. 15, p. 89-110.
- Siguán Boehmer, M. (1981) *Literatura popular libertaria. Trece años de La Novela Ideal (1925-1938)*. Barcelona, Ediciones Península.
- Soledad Gustavo, «En mis setenta años». *La Revista Blanca*, 29-11-1935, p. 358.
- Soledad Gustavo, «Mi bello ideal». *Tierra y Libertad*, 25-12-1903, p. 360.
- Sueiro Seoane, S. (2014) «Prensa y redes anarquistas transnacionales: el olvidado papel de J.C. Campos y sus crónicas sobre los mártires de Chicago en el anarquismo de lengua hispana». *Cuadernos de historia contemporánea*, núm. 36, p. 259-295.
- Tavera, S. (2005) *Federica Montseny. La Indomable*. Barcelona, Ediciones Martínez Roca.
- Vilanou, C. (2020) «Els anys de formació de Frederica Montseny: deixant romàntic i vitalisme idealista», a Vergés, J. i Pérez, M. (Eds.) *Federica Montseny més enllà del mite*. Girona, Documenta universitària, p. 33-60.

Influences and confluences of the pedagogical discourse of Teresa Mañé Miravent (1865–1939): the transnationalization of ideas

Abstract: Teresa Mañé Miravent (Cubelles, 1865–Perpignan, 1939) saw in pedagogy and education a dynamic and transformative process, capable of breaking the barriers imposed by society and paving the path for personal and collective emancipation. Our aim in this article, covering the interlude between the 19th and 20th centuries, is to observe and analyse the significance and transnationalization of Mañé's ideas, showing how the sea emerged as a key element in her ideological evolution and transformation, and as something necessary to understand her life trajectory. To do so, we examine how she became a central figure and discuss her significance during two periods of *La Revista Blanca* (1898–1905 and 1923–1939). She was director of *La Revista Blanca*, which was a major means of editorial exchange among various places in the world, especially the Mediterranean area and the Atlantic world.

Keywords: Teresa Mañé Miravent, Soledad Gustavo, *La Revista Blanca*, pedagogy, anarchism, secularism

Influencias y confluencias del discurso pedagógico de Teresa Mañé Miravent (1865-1939): la transnacionalización de las ideas

Resumen: Teresa Mañé Miravent (Cubelles, 1865-Perpiñán, 1939) percibió en la pedagogía y la educación un proceso dinámico y transformador, capaz de romper con las barreras impuestas por la sociedad y así abrir el camino hacia la emancipación personal y colectiva. A lo largo de este artículo, en el entreacto del siglo XIX y XX, se pretende observar y analizar la trascendencia y transnacionalización de sus ideas, evidenciando cómo el mar se presenta como elemento clave en la evolución y transformación ideológica, y algo necesario para entender su trayectoria vital. Para ello, se examinará cómo llegó a convertirse en una figura central y se presentará su relevancia a través de las dos etapas de *La Revista Blanca* (1898-1905 y 1923-1939). Como directora de esta publicación, favoreció el intercambio editorial entre diversos lugares del mundo, especialmente del Mediterráneo y Atlántico.

Palabras clave: Teresa Mañé Miravent, Soledad Gustavo, *La Revista Blanca*, pedagogía, anarquismo, laicismo

Influences et confluences du discours pédagogique de Teresa Mañé Miravent (1865-1939): la transnationalisation des idées

Résumé: Teresa Mañé Miravent (Cubelles, 1865-Perpignan, 1939) a perçu dans la pédagogie et l'éducation un processus dynamique et transformateur, capable de battre les barrières imposées par la société et ainsi d'ouvrir le chemin vers l'émancipation personnelle et collective. Tout au long de cet article, dans l'interlude des XIXe et XXe siècles, l'objectif est d'observer et d'analyser la transcendance et la transnationalisation de ses idées, en mettant en évidence comment la mer devient un élément clé dans l'évolution et la transformation idéologique, et aussi quelque chose de nécessaire pour comprendre son parcours de vie. Dans ce sens, cet article examine la façon dont elle est devenue une figure centrale et présente son importance à travers les deux périodes de *La Revista Blanca* (1898-1905 et 1923-1939). En tant que directrice de cette publication, elle a favorisé l'échange éditorial entre différents endroits du monde, en particulier dans la Méditerranée et l'Atlantique.

Mots-clés: Teresa Mañé Miravent, Soledad Gustavo, *La Revista Blanca*, pédagogie, anarchisme, laïcisme